

11 november 1918

De wapenstilstand getekend.

Parijs, 11 november. Het volgende draadloze telegram is opgevangen:

De Duitse gedelegeerden voor de wapenstilstand aan het Duitse opperbevel om medegedeeld te worden aan alle autoriteiten, die er belang bij hebben. De wapenstilstand is hedenmorgen om 5 uur getekend (Franse tijd). De termijn voor de ontruiming is met 24 uur verlengd, voor wat betreft de linker Rijnsoever en verder nog met vijf dagen, zodat de totale termijn 31 dagen is. De wijzigingen, aangebracht in de tekst die door Halldorf was overgebracht, zullen draadloos gemeld worden.

De voorwaarden voor de wapenstilstand.

Berlijn, 10 november. Uittreksel van de voorwaarden voor de wapenstilstand, welke voorwaarden 6 uur na ondertekening van het verdrag van kracht worden.

Ontruiming van België, Frankrijk en Elzas-Lotharingen binnen 14 dagen.

Duitse troepen, die daarna in dat gebied worden aangetroffen, worden geïnterneerd of gevangen genomen.

Uitlevering van 5000 kanonnen, 30.000 machinegeweren, 2000 vliegtuigen, 3000 mijnwerpers.

Ontruiming van het gebied aan de linkerkant van de Rijn, met bezetting van Mainz, Koblenz en Keulen door de geallieerden, alsmede een kring om die steden met een straal van 30 km.

Op de rechteroever van de Rijn wordt een neutrale zone afgebakend ter breedte van 30 tot 40 km. De ontruiming van dit gebied moet plaats vinden binnen 11 dagen.

Van de linkeroever mag niets worden weggevoerd. Alle fabrieken en spoorwegen moeten intact worden gelaten. Uitlevering van 5000 locomotieven, 150.000 wagons en 10.000 auto's.

Duitsland moet voor het onderhoud van de bezettingstroepen der geallieerden zorgen.

Alle troepen uit het oosten moeten worden teruggetrokken tot op de grenzen van 1914.

De verdragen van Brest-Litovsk en Boekarest worden geannuleerd.

Onvoorwaardelijke capitulatie van Duits Afrika.

Teruggave van de gelden van de Belgische bank en het Russisch-Roemeense goud.

Duitsland levert de krijgsgevangenen uit. Zulks zonder wederkerigheid.

Uitlevering van 100 duikboten, 8 lichte kruisers en 6 dreadnoughts. De overige oorlogsschepen worden ontwapend en onder bewaking gesteld van de geallieerden in neutrale of geallieerde havens.

Er wordt zekerheid gegeven van vrije doorvaart door het Kattegat.

Opruiming van de mijnevelden en bezetting door de geallieerden van alle fronten, die de doorvaart zouden kunnen verhinderen.

De blokkade wordt gehandhaafd.

Opheffing van alle maatregelen van de zijde van Duitsland, die de neutrale scheepvaart belemmerden.

De duur van de wapenstilstand is 30 dagen.

De onderhandelingen over de wapenstilstand.

De vijandelijkheden gestaakt.

Parijs, 11 november. Maarschalk Foch heeft aan het opperbevel geseind, dat de vijandelijkheden over het gehele front zullen worden gestaakt, te beginnen heden, 11 november, om 11 uur 's ochtends, Franse tijd. Tot nader order zullen de Franse troepen de linie, op die dag en dat uur bereikt, niet overschrijden.

Berlijn, 11 november. De vijandelijkheden moeten om 11 u 35 's ochtends op het gehele front worden gestaakt. De voorste linie mag van dat ogenblik af niet meer worden overschreden.

Verdere bevelen zullen volgen.

Was getekend het algemeen opperbevel.

13 november 1918

Belgische schatkistbiljetten.

Men seint ons uit Brugge:

De ministerraad heeft ter bevordering van een gezonde geldcirculatie besloten 5% schatkistbons uit te geven met een looptijd van drie maanden, door de inschrijver te voldoen voor 70 (70?) procent in marken, tegen de koers van 1,25 F, en voor 25 procent in Belgisch geld.

15 november 1918

De nieuwe dagen (Karel Van de Woestijne)

Brussel, 12 november.

16 november 1918

Opvorderingen in België.

In een gisteren te 's-Gravenhage, onder leiding van het verbond van Nederlandse fabrikantenverenigingen gehouden bijeenkomst van fabrikanten en handelaren, belanghebbend bij de opvorderingen in België, is een kleine commissie ingesteld onder voorzitterschap van de heer W. van der Hilst, voorzitter van bovengenoemd verbond, welke speciaal de kwestie der opvorderingen en daarmee in verband staande schade zal ter hand nemen en zich terzake onverwijld met het departement van buitenlandse zaken in verbinding zal stellen.

Tevens zal deze commissie nader in overleg treden met het dezer dagen te Amsterdam gevormde comité voor oorlogsschade aan Nederlanders in België, teneinde tot samenwerking te komen.

De regering vestigt er de aandacht van de hier te lande verblijvende Belgische vluchtelingen op, dat de Belgische grens nog niet is geopend, en dat hun met het oog op dit feit ten stelligste ontraden wordt, zich naar Zeeuws Vlaanderen te begeven.

Herstel en vergoeding van oorlogsschade in België.

Men meldt ons:

Onder voorbehoud van de bij een latere wet te nemen schikkingen, heeft de Belgische regering, wat betreft de herstelling van de oorlogsschade, een besluitwet genomen, betreffende het vaststellen

en het ramen van de schade aan goederen en het vaststellen van de schade aan personen. Hier volgt een overzicht van de voornaamste bepalingen.

Wat betreft de schade aan goederen, valt onder de toepassing hiervan de stellige, stoffelijke en rechtstreekse schade, veroorzaakt door de oorlog, in België, aan roerende of onroerende goederen, toebehorend, zonder onderscheid van nationaliteit, aan particulieren, vennootschappen, openbare inrichtingen, gemeenten en provincies.

Onder schade verstaat men: het wegvoeren van alle roerende goederen of van alle onroerende goederen; de opvorderingen, wegnemingen in natura, belastingen, oorlogsschattingen en boeten, waarvan de particulieren of collectiviteiten het slachtoffer zijn geweest vanwege de vijandelijke overheid of vijandelijke troepen; het in bezit nemen van onroerende goederen door dezelfde overheid of troepen tot om het even welk doel, namelijk met het oog op hun bestemming tot alle nijverheids- of handelsgebruik, tot het logeren of kantonneren van troepen of tot het vestigen van officiële diensten.

Wat betreft de schade aan personen: de stellige stoffelijke en rechtstreekse schade, in België veroorzaakt aan personen van de Belgische nationaliteit, of niet behorend tot een vijandelijke natie, zo zij in een van de onderstaande reeksen begrepen zijn.

1. De lichamelijke schade, veroorzaakt door een oorlogsfeit, een wonde, gebrekkigheid of ziekte veroorzaakt hebbend;
2. De lichamelijke schade veroorzaakt, zelfs zonder enige wonde, gebrekkigheid of ziekte, door de gevangenschap of de deportatie, of door de gewelddaden gepleegd door de vijand; deze schade wordt aanzien als aangericht in België, wanneer het feit waaruit ze voortspruit op Belgisch grondgebied plaatsgreep;

3. Zo het slachtoffer bezweken is, de stoffelijke schade door zijn overlijden veroorzaakt aan de overlevende echtgenoot, aan de voor- of nazaten, en aan alle personen, die een wettig belang kunnen verrechtvaardigen.

Wordt gelijkgesteld met in België aangerichte schade, de schade aan personen gedaan aan boord van schepen of van drijvend tuig in Belgische dienst.

Worden aanzien als veroorzaakt door een oorlogsfeit, de wonden, gebrekkigheden of ziekten, of de dood, veroorzaakt door militaire of marineverrichtingen van de Belgische, verbonden of vijandelijke troepen, of voortspruitend uit slechte behandeling uitgeoefend, of uit terechtstellingen bevolen, door de vijand.

De schade, bedoeld onder nummer 1 en 3 hierboven, wordt buiten de toepassing van dit wetsbesluit gelaten, als het slachtoffer van het schade aanbrengend feit, of in geval van overlijden, zijn rechthebbenden, krachtens de bestaande wetgeving, kunnen aanspraak maken op een pensioen ten laste van de staat, de provincie of de gemeente.

Er wordt tijdelijk, in de hoofdplaats van elk gerechtelijk arrondissement, een rechtbank van oorlogsschade opgericht. Het gebied van deze rechtbank is dit van de rechtbank van eerste aanleg.

In elk van de plaatsen, waar hoven van beroep zetelen, wordt tijdelijk een hof voor oorlogsschade ingesteld; zijn rechtsgebied is dit van het hof van beroep.

Bij deze instellingen zullen alle aanvragen om vergoeding moeten ingestuurd worden, met duidelijk omschreven opgave van de geleden schade.

De personen, die tot neutrale staten behoren, hebben eveneens recht op schadevergoeding voor geleden schade aan goederen. Ze moeten hun rechten op dezelfde wijze laten gelden als de Belgen.

20 november 1918

Uit het land van Luik.

Ooggetuigen, die dezer dagen van daar terugkeerden, verhalen van de feestvreugde der Luikenaars, die maar niet tot bedaren komt. De hele stad is in vlaggentooi en alsof de vlaggen alleen niet voldoende waren om uiting aan die vreugde te geven, hangen onderaan de vragen koperen rozetten, door de burgers bij het opvorderen weggestopt. De Duitsers blijven bij duizenden en duizenden doortrekken. Van de hoogte van Ans komend, doorkruisen ze de stad om op de Maasoever te komen, waardoor het verkeer urenlang stop wordt gezet. In Vivegnies, Wandre, Argenteau, enzovoort overal inkwartiering, want de troepen, die gevochten hadden de laatste dagen bij Gent, hadden de weg tot hier te voet afgelegd en hun was aangezegd, dat ze dit moesten voortzetten tot aan de heimat, wat voor velen van deze troepen Posen en Silezië was. Er waren voor hen geen treinen beschikbaar. Maar wat zagen de mannen er uit. Het waren niet meer de stramme soldaten in prachtige uitrustingen, die we in augustus 1914 zagen voorbij marcheren. De meesten zagen er uit als bandieten. Gehavend en gescheurd uniform, met slechts overblijfselen van hun attributen en met zelf in elkaar getimmerde wagentjes tussen de auto's in.

De kolenmijnen in deze streek zijn niet vernietigd. Er wordt flink gewerkt. De prijzen der levensmiddelen zijn sterk gedaald. Soepvles vijf frank, rundergehakt vier frank, rosbief 2,50 F per kilo en dan kan men zoveel krijgen als men maar wil. Op het ogenblik is het er het land van belofte; want niemand is er baas. Binnen een paar dagen,

als de geallieerden er binnen trekken, zal dit wel anders worden. Het wemelt er van krijgsgevangen Amerikanen en Engelsen en Italianen, die graag over onze grens wilden, met het denkbeeld onmiddellijk naar hun land terug te kunnen keren. Angst voor internering doet ze te Luik blijven en de bondgenoten afwachten, die er weldra zullen zijn.

21 november 1918

Pakketten aan Nederlanders in België.

De commissie tot regeling van de voorziening van noodzakelijke levensmiddelen in Belgische gemeenten, deelt mede, dat de verzending van levensmiddelenpakketten aan Nederlanders in België met ingang van heden wordt stopgezet.

Exodus (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 7 oktober.

Het West-Brabantse dorp dat, twintig kilometer van Brussel, aan de uiterste grens van Oost-Vlaanderen paalt en sedert een tiental dagen in de mobiele etappe ligt begrepen, is in beroering. We zijn zondagochtend: daareven heeft, van uit zijn preekstoel, de pastoor aangekondigd, dat in het dorp zesduizend vluchtelingen uit Noord-Frankrijk werden verwacht, en dat hij op een goed onthaal rekende.

Al telt het dorp nauwelijks vierduizend inwoners; al staat de bevolking dus ineens zo goed als verdubbeld te worden; al is het voedsel schaars of althans afgemeten; al zijn de aardappelen bijna alle bij het voedingscomité ingeleverd en is de overgrote meerderheid van de graanoogst vooralsnog ongemalen: het is minder op verslagenheid dan op een soort blijde gejaagdheid, dat het nieuws wordt onthaald. Men had het overigens voorzien: sedert een

drietel dagen zag men groepjes mannen langs de grote steenweg van Vlaanderen naar Brussel schichtig voorbij stappen, beladen met schamele bagage, zonder omzien altijd maar voort. Men wist, dat het Fransen waren. Ze vroegen niets; men sprak ze dan ook niet aan. Aan de grote afspanning waren ook een grote, volgeladen wagen en een deftige reisberline aangekomen. De reizigers, die er waren uitgestapt, zagen er deftig en zeer gemanierd uit. Ik ben de afspanning binnengegaan: ik heb gezien, dat ze koude kip en sneeuw witte boterhammen aten; ik heb gehoord, dat ze voor het eerst van hun leven faro dronken en hem lekker vonden (feitelijk was hij afschuwelijk); zij hadden een dashond mee en een angorakot met haar welpje; het waren voorname vluchtelingen, die reisden als in de achttiende eeuw.

Zij waren ook blijkbaar voorlopers van veel misère. De pastoor had het aangekondigd: zesduizend dompelaars, die sedert acht volle dagen op de dool waren. Stel u dan de bedremmeldheid voor van de leden van het plaatselijk voedingscomité, dat al die hongerigen te spijzen en onder dak te brengen had! Er was wel nog heel de nacht om de drieduizend kilo brood te bakken en de zesduizend liters soep te koken, die tegen 's anderendaags klaar moesten zijn. Doch: het meel? en de aardappelen? en de groente? - Gelukkig hebben wij een doorslaand middel leren gebruiken: inbeslagneming. En dan: het volk, de arme mensen zouden morgen maar eens geen soep krijgen! Al wat beschikbaar was voor toekomstige uitdelingen zou worden gebruikt; voor het overige: op Gods genade! ... En die vergadering van het comité zou dus in de aangenaamste stemming der wereld zijn afgelopen, - was één enkel korreltje zand niet de oorzaak geweest van Cromwell's dood. De patatten zijn er en de groenten; men heeft het meel gevonden en zelfs goedwillige bakkers; er ontbreekt echter gist, gist - vergeet het niet - voor drieduizend broden. Het is de desperatie. - "Wij zullen moeten een heffe maken!" zucht een lid;

“een heffe maken”, beaamt een tweede; “heffe maken”, stemt een derde, zonder echter veel geestdrift, in. Is het dan zo moeilijk, een heffe te maken, zelfs voor drieduizend kilo brood? Neen; maar het is zondag; het gaat tegen de avond; een heffe wordt geen heffe dan na de nodige heftijd; en het brood moet tegen morgenochtend klaar zijn ...

Morgenochtend, dat was vanochtend. Het was mooi, alleen maar wat fris weer. We staan de uitwijkelingen af te wachten. De geur der soep en van het hete brood doorbalsemen, als het ware, de lucht. De schooljeugd, die vrijaf kreeg, is vol blijde verwachting. De huisvrouwen zijn druk bezig logies en extra voeding klaar te maken: de ontvangst zal gul wezen. De heren van het comité doen heel druk, al zijn ze toch al van de helft van hun zorgen verlost: van de zesduizend man zullen er, verluidd het nu, maar drieduizend op het dorp blijven. Hun gejaagdheid, uiterlijk teken van hun plichtsbefef en georganiseerde menselijkheid, wordt er echter niet te minder om. Die zenuwachtigheid is trouwens goed te verklaren: de vluchtelingen, al vroeg verwacht, zijn om tien uur nog niet te bespeuren.

Maar ze komen. Duitse voorlopende soldaten geven er ons de verzekering van. En zelfs zijn ze daar al. Twee grote wagens rollen aan, beladen met pakken en zakken, aangevoerd en bewaakt door onderofficieren. Daaromheen een bonte menigte mannen, een goede honderd, naar men op het eerste zicht schatten kan. Enkelen hebben van hun bagage niet kunnen scheiden. Het zijn allen werklieders, op een paar kleine burgers na. – “Zijt gij de zesduizend heren Franse uitwijkelingen?” Ja, zij zijn het; ze zien er niks vermoeid uit; ze komen van heel ver, van acht dagen ver, en dat alles hebben ze te voet afgelegd; maar ze vertellen, dat alles wel heel erg is meegevallen: in de dorpen, waardoor ze heen gekomen zijn, genoten ze uitnemend onthaal; overal de soep en het brood (ze snuiven de lucht op), die ook hier op hen wachten; ze schijnen wel heel overtuigd, dat ze ook

hier prachtig ontvangen worden, betonen zich nauwelijks nieuwsgierig naar hun nieuwe, waarschijnlijk definitieve inkwartiering; slechts één ding bevreemdt aan hen: hun oorlogsinlichtingen zijn ruim een week oud.

Eigenlijk zijn ze voor de oerlandse bevolking, vooral voor de meer romantisch aangelegde, een ontnuchtering. Men had al heel wat gehoord van vluchtelingen, van hun ellende, van hun hongergezichten, van - op zijn minst - hun zere voeten. Men had durven hopen op enig pittoresk uitzicht, op wat verkleurde en gescheurde kleren, een gebroken hanenveer op een Tyrolerhoed met verlepte randen; op gebruide en ongeschoren gezichten, waar een kort pijpje in brandt. Want ik moet zeggen, dat het onderwijs hier zijn vruchten heeft afgeworpen en er aan herinneren, dat Conscience ook dit volk heeft leren lezen. De jeugd, de vrouwelijke jeugd in het bijzonder, lijkt wel ontgoocheld; ze is niet geëmancipeerd, die jeugd, maar ... juist daarom. Want schoon zijn door de band deze reizigers niet, noch heel jong: de meesten fabrieksarbeiders met de grove afgestomptheid die hen eigen is; enige bleke lyceum- of nijverheidsschoolleerlingen, de uniformpet op het hoofd, die van het vele gaan wel het meest zullen hebben geleden, en daardoor alle veroverende aantrekkelijkheid hebben verloren; een vlug en aanstellerig onderwijzertje, dat snoeft en druk doet, en een vreemd en zelfgenoegzaam Duits praat met de aanvoerende Feldwebel, die goedzakkig is.

Het meest nog trekken, om hun zelfbewustheid, de Gentenaars de aandacht en de sympathie. Want onder deze bewoners van Roubaix zijn vele Gentenaars, door hoger loon naar Frankrijk gelokt. Sommigen zijn er zelfs geboren, zonder in het minst hun Gentse aard, hun Gentse taal te hebben verloochend of verloren. – “Le poète en tout lieu se sent chez lui, sentant qu'il est partout chez Dieu”, zegt ergens Victor Hugo. De Gentenaar, hij, sleept overal Gent aan zijn

schoenzolen mee, en daardoor is hij eveneens overal thuis. Hier, in Vlaams Brabant kan hij zich in het bijzonder thuis gevoelen: hij kent de volkstaal. 't Is te zeggen, dat hij zijn Gents luid en zwaar galmen laat, dat men hem begrijpt, en dat hij er eerbied door afdwingt. Al de anderen staan hier nog, mak of ongeduldig, op inkwartiering te wachten. Zij, de Gentenaars, hebben zelf onder de weg hun woning uitgezocht. Reikt men hun een “billet de logement” toe, dan weigeren zij met misprijzen. Al de anderen staan met holle maag op voeding te wachten: zij bijten, zij, in boterhammen met vlees en bekommeren zich niet om het overige ...

Het is middag. De honderd vluchtelingen, nu en dan met een groepje achterblijvers vermeerderd, zijn tweehonderd vluchtelingen geworden. Waar blijven de vijfduizend achthonderd die nog ontbreken? Het ontvangstcomité wordt ongerust: zesduizend liter soep staan te geuren en dampen, drie duizend broden wachten op het mes. Men had gevreesd, voor de moeilijkheden van een spijziging in de woestijn te staan: nu dreigt het andersom te willen worden. Wat is dan gebeurd?

Ik word bij de Feldwebel afgevaardigd, die zijn armen in de lucht slaat. – “Hoe, wij verwachten zesduizend man?” Hij proest het uit: “Neen”, van meer dan vijfhonderd weet hij niets! En van die vijfhonderd zijn er nog driehonderd gaan vluchten, 's nachts. Zij vreesden slechte behandeling. “Alsof ik er naar was, een vlieg kwaad te doen!” Hij doet een lange haal aan zijn pijp, schokt met de schouders. – “Zodat wij het met deze tweehonderd voor lief moeten nemen?” – “Wel ja, nietwaar, en ... zij blijven slechts tot morgen; dan gaan ze verder, naar Brussel toe.”

Alle illusies stuiken in: men acht ons onwaardig van alle herbergzaamheid. En al die goede soep, waar de armen van het dorp

een dag voor zouden vasten! En al het prachtig brood, waar men gisterenavond, een zondag, de heffe voor heeft geklutst! ...

Ik ga naar huis het middagmaal gebruiken. Ook ik ben misnoegd: men ontnemt mij gelegenheid tot een interessante correspondentie. Weliswaar krijg ik ter vergoeding de goedzakkige feldweibel ter inkwartiering. Maar een troost is dat nu juist niet ...

De pers in België.

Men schrijft ons:

De oude pers – die van voor de oorlog – verschijnt, zoals gemeld is, weer in bevrijd België. Als op een afgesproken teken verschenen maandag 18 november de bladen opnieuw te Antwerpen en te Gent. Van de activistische en gecensureerde blaadjes, die tijdens de bezetting verschenen, blijft niets meer over.

Het Handelsblad van Antwerpen geeft een kranig hoofdartikel, waarin de onverbreekbare trouw der Vlamingen aan België wordt naar voren gebracht. Te Brussel verschijnt Le Patriote, het vroegere blad der behoudsgezinden, met de nieuwe titel: La Libre Belgique: is het omdat men met volle zeilen de nieuwe richting van eendrachtig samenwerken in wil, of omdat de redactie tijdens de bezetting gezorgd heeft voor het geregeld verschijnen van het geheime blaadje La Libre Belgique?

Naast de oude bladen, waaronder de satirische Pourquoi Pas?, niet te vergeten is, is een nieuw blad gekomen: La Presse.

Er is deze week vanwege de Belgische autoriteiten een huiszoeking gedaan in de bureaus der gecensureerde en activistische bladen te Brussel: La Belgique, Le Bruxellois, De Tijd. De volgende redacteurs werden aangehouden: Pierre Grimbergh, hoofdredacteur van La

Belgique; Ghesquière, administrateur, Ray Nyst en Aimé Hutt; en in de bureaus van De Tijd (oude Gazet van Brussel met hoofdredacteur René de Clercq): E. Rientjes, J Herremans, O. Steghers, H. Haerynck. Te Antwerpen is ook aangehouden de als Belg genaturaliseerde Hollander dr. M. Rudelsheim, correspondent van De Nieuwe Courant, in verband met het activisme.

22 november 1918

In bevrijd België zijn samenwerkende vennootschappen tot stand gekomen, ten einde de in de oorlog verminkten tewerk te stellen. Ze hebben de medewerking verworven van verscheidene grote verenigingen als l'Oeuvre Suisse, de Landbouwsteun, de Belgische Boerenbond, gemeentebesturen en burgerlijke hospitalen.

De laatste maand der bezetting (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 9 oktober.

Ik ben heden teruggekeerd van het buitenverblijf, waar ik, zestien maanden lang, behoorlijke voeding en althans lichamelijke kalmté heb gevonden - een kalmté die vaak een doffe angst geleeke - en waar ik het sedert de boodschap van Wilson niet meer uithield. In tegenstelling met het pessimisme van mijn vrienden, ik mag gerust zeggen: van het merendeel der Belgen, heeft de Duitse vraag om wapenstilstand in mij een grote hoop gewekt. Ik geloof niet, als de anderen, aan een list: ik heb de overtuiging van een onmacht. De pees is te strak gespannen geweest: de geweldige druk der geallieerden is de weerstand eindelijk meester. Maar in mijn omgeving gelooft men niet dat de macht van Duitsland zou ineentorten, zo ineens, plots. Het afhaken van Bulgarije kon voor de Duitsers toch niet meer dan een teleurstelling geweest zijn. Dat Turkije Bulgarije's voorbeeld zou volgen: wat dan? En men wil niet

geloven aan de geruchten, die ik uit goede bron heb over de zeer wankelmoedige houding van Oostenrijk.

Ik ben dus heden van het platteland weer in Brussel, en gebruik het middagmaal met Herman Teirlinck. Wij stellen ons de vraag: hoe reageert Duitsland op Wilson's eis - de eerste die ons rechtstreeks aanbelangt - nopens de ontruiming der bezette gebieden? Als ons daar ineens een kennis tegemoet treedt, een Hollander die met de Duitse overheid in connectie staat. Zijn gezicht is bleek en ontdaan, als vormloos van ontroering met schichtige bewegingen van oogleden en mondhoeken. – “Ik kom van hun casino,” zegt hij met een al-dorstige stem.

Mijn hart klopt onstuimig; ik zie Teirlinck rood worden tot in het wit van zijn ogen.

“Ja”, zegt de Hollandse kennis, “ik zou het eigenlijk niet mogen verklappen, en jullie zijn de allereerste Belgen, die het te weten komt.”

Wij vragen: “De wapenstilstand?”

“Nog niet”, is het antwoord, “maar zeker de ontruiming. Een uur geleden is Wilson's vraag binnen gekomen. Men heeft tevens bericht gekregen uit Berlijn: Duitsland stemt in alles toe. Voor Duitsland is het feitelijk het debacle.”

Ik ben even diep aangedaan als toen ik, op vier augustus 1914, de oorlogsverklaring vernam, met het zeer acute besef dat ik weer op een kim sta, een allerhoogste punt van mijn emotioneel leven, en dat ik nauwelijks de horizon durf te overzien die hier voor mij geopend ligt. Ik kan niet geloven, dat wij inderdaad bevrijd zouden zijn, na vier jaar en drie maanden eindelijk bevrijd. Al die tijd zijn we zo hartstochtelijk fier geweest om het behoud, door alle gedwongen

compromissen heen, van onze geestelijke onafhankelijkheid; nu voel ik ineens dat zij waarlijk niet zo veel betekent zonder - de andere onafhankelijkheid. En aan die andere kan ik niet geloven: het komt te plots, en als een gevaar ...

Teirlinck hoort de Hollandse kennis uit. Deze vertelt, enigszins met verlegen terughouding: "Ja, ze zijn natuurlijk het hart in; het is een algemene verslagenheid; sommigen hadden ongetwijfeld gehoopt, op de geallieerden een revanche te nemen. Dit is blijkbaar een onmogelijkheid. Duitsland is innerlijk gebroken, schijnt het wel, zonder te spreken van militaire defectie."

Wij herinneren ons de geruchten die hier de omgang doen: duizenden en duizenden deserteurs, alleen in Brussel. Dagelijks trouwens ziet men er hier aanhouden, die men, handen gebonden en met stopen in de lendenen, naar een bijzonder lokaal brengt.

"In de Zivilverwaltung is de indruk wel enigszins anders", vertelt de Hollandse kennis voort "ik ben daareven binnengelopen bij Rittmeister X: hij zat in zijn eentje een partijtje schaak te spelen ..." Hij glimlacht gedwongen.

- "En de activisten?" vroeg ik.

De vraag is wel wat al te persoonlijk. De Hollandse kennis haalt de schouders op: "Alsof ze nu nog aan activisten, of zelfs maar aan heel de Belgischen rommel dachten!" ...

Wij lopen de straat op naar het boulevard toe. Het is half vijf, het schoonste uur der schoonste oktoberdagen; de lucht trilt, iriserend, als dun kristal; de straatweg en de huisgevels, de hoge daken en de hemel staan in een droge ijfte, als het ware van getemperde tinten, - een ijfte, die echter als een verwachting is. Hier, in de niet drukke straat, lopen de mensen rustig en met degelijke bewustheid. Maar

het boulevard is doorschokt van zenuwachtigheid, bijzonder vol, met, hier en daar, verklonterende beweging. Niemand die weet, wat wij, Teirlinck en ik, wel weten, en ... het bevreemdt ons bijna. Er zijn echter andere voorwerpen van gejaagdheid: er zijn de honderden en honderden vluchtelingen uit West-Vlaanderen en Noord-Frankrijk die, noodgedwongen de meesten, enkele ook vrijwillig, hun haardsteden hebben verlaten. Velen, aangevoerd door Duitse soldaten, die ze aan woning en voedsel helpen moesten - ik schreef u hoe ze in de dorpen van hun doortocht ingekwartierd en verzorgd werden, - zijn uit schrik misschien en ook uit opstandigheid, in de nacht gevlucht; het betekent dat zij voorlopig niet officieel kunnen geholpen worden en - het volk van Brussel, een grote stad, is uit de aard der zaak niet zo dienstvaardig en herbergzaam als dat van het platteland. En zo dolen zij dan, de dutsen, bij dicht aaneengedrongen groepen, zware pakken op de rug, geschraagd op dikke wandelstokken.

Ongeschoren, het gore, tot beestachtigheid toe vermoeide gezicht; de gebaren loom en onhandig in de modderzwarte kleren. Sommigen zien er woest uit; de meesten gedwee; geen die weet waarin of waaruit. Ik zie er enkelen, samen op een straathoek, midden in het gedrang hun centen zorgvuldig aan het tellen. Een grote, zware vent plant zich, vast en koppig als een muur, voor ons; hij zegt niets, blijft een minuut staan; gaat dan ter zijde en vervolgt zijn doelloze weg. Wat vreemd aandoet: er zijn geen vrouwen onder hen. Vrouwen zijn handig en wekken de gevoeligheid: al deze mannen, waarvan geen enkele iets vraagt, zien er gesloten en dom, brutaal en gelaten uit. Zij zijn zwarte, logge blokken die nauwelijks roeren; rotsen in de vlugge stroming, welke ze scheiden van het drukke Brusselse volk.

Die drukte, in het naderende avonduur dat zacht ademt over de kabbeling der hoofden heen, heeft nog een andere reden dan alleen de uitwijkelingen van Roubaix en Tourcoing, van Oostende en

Brugge: onze zenuwen, goed gedruild in al die oorlogstijd, voelen dat er militair iets gebeurt. Teirlinck en ik, wij alleen weten het, en ditmaal schenkt het ons een leuke beheersing. Maar er zijn al te veel auto's met officieren in pelsmantels; er gaan ook, in volle wapenrusting, goed geordende troepen voorbij; er zijn zware vrachtauto's die het stadsgestommel overdonderen. Brussel is weer eens na lange tijd concentratiestad. Het verluiddt, inderdaad, dat wij hoge gasten hebben: de staven van het vierde en van het zesde leger, met kroonprins Rupprecht van Beieren aan het hoofd. Daar nu stoort het Brusselse volk zich maar heel weinig om.

Maar het scheidt atmosfeer, en dat ondergaat men; er is een zinding in de diepblauwe lucht, die wijziging brengt in ons gewaarworden; wij zijn wel geblaseerd over al dat militaire gedoe, maar onze zenuwen zijn nog sterk en fris genoeg om van de bijzondere gesteltenis, die het opnieuw wekt, de werking te ondergaan en zelfs een soort genieting, voor sommigen onhebbelijk, door de Brusselse massa echter gaarne aanvaard. De drukte in de omstreken der Beurs, bijvoorbeeld, is symptomatisch: zij is als het teken van komende gebeurtenissen. Teirlinck vraagt mij: "Zouden zij werkelijk nog niets weten?" Wij kopen een pas verschenen "Belgische Kurier", maar daar staat nog niets in, niets zelfs dat hoop geeft of op teleurstelling voorbereidt. Er is dus niets, - dan het voorgevoel, zeer goed te vergelijken bij de gevoelens, die ons, tussen 30 juli en 4 augustus 1914, eveneens de straat op dreven en ons dompelden in een met elektriciteit verzadigde luchtkring ...

Ik moet naar een Belgische senator toe: het nieuws, dat ik aanbreng, wordt op woelige ontsteltenis ontvangen, begroet als op ontredderde woede. Hoe, men zal ze laten vertrekken zonder meer, zonder ze verder te vervolgen, zonder hun de genadeslag te geven, die hun toekomst? Men zal ze dan werkelijk niet buiten trappen, de overweldigers, nu de kansen eindelijk schoon staan? ... Zulke razernij

begrijpt men in het onzijdige buitenland niet, misschien: men heeft er, behalve de materiële schade, de vernederingen niet ondergaan waar wij onder bukten; men is er niet beheerst geweest door een geest - ik wil de zaken van heel hoog beschouwen - door een geest, die voor de onze een aanhoudende belediging was; men heeft er niet beleefd hoe een deel, zij het een klein deel, der bevolking meeding en heulde met de veroveraar, met hem samenzwoer tegen de eigen regering, en de triomf van de vijand moest wensen, wilde het de eigen toekomst borgen. Dat alles hebben wij, in onze geknevelde onmacht, bijgewoond; thans heeft men de tegenstander onder de knie, en ... wij blijven onmachtig ...

De woede duurt niet langer dan nodig: met de bezinning rijzen de vraagstukken voor het oog, die een dringende oplossing zullen eisen, zodra België weer België wordt. - Ik heb hier, met een opzettelijkheid, die mij soms moeite kostte, zo weinig mogelijk over onze binnenlandse politiek gesproken: ook de laatste bladzijden van dit dagboek der bezetting zullen er vrij van blijven. Maar ik mag u, volledigheidshalve, niet verzwijgen wat de Belgische volksvertegenwoordiging uit het Vlaamse land denkt. Die gedachte is samen te vatten in de leuze: "Het Vaderland ghetrouwe". Daarbij echter komt de machtspreuk, die de grondslag uitmaakt van onze grondwet:

"Alle macht gaat uit van het volk". Wat nu wil het volk, eenmaal van het Duitse rijk bevrijd? In de eerste plaats - dit is voor alle partijen een axioma geworden -: zuiver algemeen kiesrecht. Daarna komt echter, voor ons Vlamingen, de oplossing van de Vlaamse kwestie, in een zeer verzoenende zin, naar het passivistisch programma. Daarvoor - het is het oordeel van mijn vriend de senator - daarvoor moeten wij een dagblad hebben, dat verschijnen moet zodra wij buiten censuur zullen staan. Dat dagblad: wij stichten het op hetzelfde ogenblik. Ja, ik beleef op dat ogenblik het zeldzame feit: wij

stichten, in minder dan een kwartier tijd, een krant, en vinden er de fondsen en de redactionele krachten voor!

Ik ga op zoek naar mijn vrienden om hen met het feit bekend te maken. Ik weet dat ik Vermeulen en Teirlinck kan vinden in de Vlaamse Schouwburg, waar zij als leden der stedelijke Toneelcommissie aanwezig moeten zijn. Ik ontdek ze niet, - wel een paar andere vrienden, wie ik het nieuwsje over de ontruiming mededeel. Aldus ontstaat ontsteltenis in een loge, de rest van de zaal blijft genoeglijk luisteren naar Cyriel Buysse's "Gezin van Paemel". Ditmaal ga ik mij haast ergeren; het windt mij op, die mensen daar zo rustig te zien zitten, en een traantje weg te pinken als vader Van Paemel weer maar eens één van zijn kinderen vervloekt ...

Als ik, tegen half tien, Belgische tijd, buiten kom, is alle beweging op straat bedaald: het einde van een doodgewone dag. Aan niets is te merken dat op heden over België's lot afdoende is beslist. Ik ga een laatste biertje drinken onder het lezen der avondbladen. Naast mij spelen twee onderofficieren een dominootje. Een baron zeep praat welgevallig met het deerntje dat hij, in dit late uur, op port trakteert. De kelners zitten te dutten, het hoofd over de borst gezonken, de armen gevouwen, de benen lang uitgestrekt. Alles is rustig ... alsof het werkelijk nog oorlog was.

Vee voor België.

Het hoofdbestuur van de Nederlandse bond van veehandelaars heeft, naar De Veehandel meldt, besloten, het initiatief te nemen tot het bijeenbrengen van geld ten einde enig gebruiksvee aan België te kunnen aanbieden.

De laatste maand der bezetting (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 10 oktober.

De straat weet nog altijd niets. Zij ziet nog niets, de straat, - dan dat de oorlog nog niet uit is ...

Vroeg in de ochtend op weg, alleen met mijn geheim, waar ik aan twifelen ga, zo vol is de straat met soldaten, zie ik de vrachtauto's aan mij voorbij snorren, voel ik de stenen dansen onder mijn voeten bij de draaiende druk der wielen, die ze lichten uit hun alveolen. Het zijn auto's, gelijk wij ze nog zelden zagen: auto's met gecamoufleerde huiven, en, achteraan, een klein fonkelend schild, waarop een gouden granaat uitbarst tegen een kelen veld. De betekenis hiervan is duidelijk: dit zijn munitieauto's. Minder duidelijk de betekenis der gecamoufleerde zeilen. Dat camoufleren verbeeldt natuurlijk allerlei: een betekenis krijgt het waarschijnlijk eerst, als men het ziet uit de hoogte van een vliegtuig. Wat wij er alleen aan vaststellen kunnen: dat de camoufleerkunst impressionistisch, en dat zij expressionistisch kan wezen. Aan de kunstenaars werd overgelaten, te werken naar hun artistiek geweten het hun oplegde. Hier is de bedoeling synthetisch; elders de werkwijze analytisch op reusachtig pointillisme af. Sommigen tonen overdreven eerbied voor de lijn; voor anderen gaat het om toon en toonverdeling. Wij hebben veel gehoord van oorlogskunst: van heden af weet ik, dat men ze in hoofdzaak te zoeken heeft onder de munitieauto's ...

Nog iets anders leer ik vanochtend: dat de Duitse legers zich gaarne laten begeleiden door huisdieren. In de aanvang van de oorlog zag men niet zelden soldaten en officieren, die honden en zelfs katten meevoerden; mij zelf werd eens gevraagd, tegen welke prijs ik mijn angora wou afstaan. Dit nu is veranderd: geen honden en geen katten, maar geiten en konijnen zijn de geliefkoosde gezellen van de krijgsman geworden. Ten bewijze: een weinig geordende stoet trekt voorbij. Hij komt, heet het, uit Vlaanderen, en moet, naar men verzekert, naar Aarschot. Hij duurt een half uur; hij bestaat uit vuile loopgraafsoldaten, samen gehouden door nijldige onderofficieren.

Het gebrek aan tucht wettigt die nijdigheid wel: de mannen blijven staan, gaan op het trottoir zitten, lopen met hun helm op de rug, gelijk men van Helleense meisjes ziet van beeldjes uit Tanagra. Maar het eigenaardige van de optocht - is dit werkelijk de ontruiming? Ik alleen zou het kunnen weten, en ... ik weet het niet -, het eigenaardigste is, dat geiten op stramme poten, aan sterke snoeren voortgezeuld, er een talrijke plaats van innemen, en dat op platte boerenwagens, getrokken door vege rossinanten tussen allerlei huisgerei konijnenhokken te herkennen zijn, waarvan de vette en vadsige bewoners, onverschillig in hun pels, gestaag en met een vervelende opzettelijkheid, hun neus zitten op te halen ...

Is dit het einde; is die ellende (want prettig zien de soldaten er niet uit, zelfs niet met die konijntroost) is die ellende het einde van onze eigen ellende? ... Ik lunch deze middag met de groep liberale parlementsleden, die op donderdag plegen samen te komen. Voor het eerst, ben ik onder mensen, die het ook weten.

Elk geeft zijn bronnen op. Bij de ene, die bankier is, kwam de Duitse Bankcommissaris reeds afscheid nemen; een tweede, schepen van een Brusselse voorstad, vertelt dat de jongelingen aldaar opgeroepen waren om gedeporteerd of tot werk gedwongen te worden, doch vanochtend werden losgelaten; nog een andere verzekert dat al de in preventieve hechtenis zittende betichten uit de kommandantur werden losgelaten. Over dat alles is men natuurlijk zeer tevreden. Tot uitgelatenheid komt het echter bij niemand, veel meer tot een vroom overdenken. Jawel, onze onafhankelijkheid is weer in aantocht; maar hoe ruim, hoe breed en diep het arbeidsveld dat ons verwoest land, onze verwoeste nijverheid, onze bedreigde nationale eenheid, zoveel andere problemen nog openen? Geen twijfel, of onze toekomst zal schoon zijn, niet echter zonder vervulling van een plicht, die onafmetelijk is. Deze dag is een zeer

schone dag: het is de dag waar wij een beter België op te richten krijgen.

En nog altijd weet de straat niets ... Het is weer avond. Op het boulevard zijn het nog steeds de nauwelijks roerende eilanden van opeengepakte uitwijkelingen. Nu zijn er ook al uit Kortrijk, zegt men. Maar ... het Brusselse leven gaat heel vlug: men ziet de dompelaars veel minder dan gisteren; het nieuwe is er af; men weet trouwens dat er voor gezorgd wordt. Scholen worden te hunnen behoeve ontruimd. Ten behoeve ook van soldaten, naar het heet, en het maakt de Brusselaar wel schichtig. Maar weten? Neen, weten doet hij nog niet.

11 oktober.

Ineens weet de Brusselaar: vanochtend om half acht is men mij komen wekken: "Zie toch door het raam! Zie toch door het raam!"

Ik spring uit bed, trek een paar kledingstukken aan, loop naar het venster en ... Het is vast kinderachtig; maar mijn hart bonst in mijn keel; golven van geluk overstelpen mij; ik kan een kreet van vreugde niet weerhouden: gans de straat, de lange straat, is bevlagd! Door tranen heen zie ik de driekleur dansen als in myriaden dauwdroppen: zwart-geel-rood, de felle tonen op de strakke wind, wapperkletsend aan de schuine masten; het plots ontwaken van een volk in een nieuwe, een heldere wereld van blijdschap.

Het mag niet duren, helaas! Zware botten en geweerkolven schoppen de deuren aan; Duitse bevelen blaffen de bewoners tegen. Het heeft geen kwartier geduurd. Misschien is het de gelegenheid tot een laatste, natuurlijk enorme geldboete. Maar het volk heeft gesproken, het volk heeft zekerheid ...

Weet men het ook elders, dan in de wijk waar ik woon? ... Ik ga een tapperij voorbij, waar een reusachtig speeltuig vol blikkerende spiegeltjes een weinig bedwaard "God save the King" opdreunt. De herberg is vol volk. Iedereen staat recht. Te plechtig moet het echter niet worden. Weldra wippen enkele vrouwen; een man slaat een flikker, een gewillige meisjesleest wordt omvat. Weldra draait heel de zaal, terwijl een geweldige Brabançonne het Engelse volkslied overstemt, dat bij ongeval een Duits volkslied is.

Zo zal het wel geweest zijn in nog andere volkswijken. In de middenstad, waar ik besprekingen heb met mijn vrienden, gaat het natuurlijk veel bedaarder toe. Men discuteert. Velen menen dat Wilson nooit de ontruiming toestaat zonder verdere waarborgen. Er zijn er die fijntjes doen opmerken dat Duitsland nog geenszins officieel gesproken heeft; misschien strooit het alleen valse geruchten uit, om poolshoogte te nemen. Hoe zou Duitsland niet doorvechten tot het einde toe?: het heeft immers geen geld genoeg om de schadeloosstellingen te betalen, en - de kansen kunnen nog keren? ... De meningen slaan tegen elkander in: de kritische geest van de Brusselaar, die gaarne negeert, is ontwaakt; het betekent alleen dat hij in petto gelooft aan het einde. Intussen wordt, verzekert men mij, in de Duitse ministeries druk ingepakt.

Men verzekert mij ook dat dr. Pieter Tack, de paus van het activisme en tevens de factotum ervan op de vlucht is.

En als ik 's avonds naar huis keer, waggelen voor mij drie mannetjes die uit louter vreugd, doen alsof ze dronken zijn!

13 oktober.

Ik ben gisterenmiddag, langs de gulden herfstlaan vol dralige mist, teruggekeerd naar mijn plattelandse woning. Diep onderging ik, met

een vernieuwde aandoening, de najaarsweemoed, zoals men hem kent om het twintigste jaar en zoals ik hem al de oorlogstijd niet mocht gevoelen, onderdrukt als hij werd door de strengste en plumpe gebeurtenissen. Een bevrijding, werkelijk, van het hart? De vrijheid weer, voor het individuele gemoedsleven? Het eindelijk ontkomen aan een brutale en smartelijke collectiviteit? Het is nog te nieuw, te onverwacht: er gaapt een grote vraag in mij, als bij het verscheiden van een zeer geliefd wezen ...

Aan weerszijden van de baan liggen de paarsende akkers te dampen. Hoog welft de diepblauwe lucht, overpulverd met dansend goud. De boeren richten het hoofd voor een kalme groet. Hoog aan de horizon zie ik, violet tegen de hemel, schoftige ossen de ploeg aan het trekken. En een angst wordt langzamerhand wakker in mij: hoe heb ik, anderhalf jaar haast, in deze vrede kunnen leven, onontroerd, tenzij bij scheuten, door het machtige zich omwerpen der wereld?

Want nu ben ik weer in de ban van het Brusselse geweld, het hechtige en toch tragische geweld dat in de hoofdstad opnieuw is ontwaakt. Men voelt het veel minder als men het zegt, doorwaadt en doorwentelt: ik word het thans als een vernieuwing gewaar, nu ik wandel door het vredige land. Verleden week is het even geschokt geweest door de vluchtelingen; maar zoals ik het zegde: dit is bijna op teleurstelling uitgelopen. Hoe anders in Brussel, - Brussel eenmaal verlaten! Welke ellende, ganse landstreken leeggelopen voor het dreigend gevaar, dat een bevrijding voorbereidde, maar niet minder een gevaar bleef, overmachtigend als het slotakkoord van een symfonie! ...

Ik nader het dorp waar mijn huis ligt. De bevolking kreeg bericht van wat voorvalt door een bode, die ik stuurde, want sedert een paar weken al is de post afgesneden. Er komt bij, dat de twee pandoeren van de veldgendarmeerie - twee kerels, die veel geld hebben

gewonnen met smokkelen! - ineens verdwenen zijn. De streek is ineens van Duitsers gezuiverd, met het gevolg, waar mijn boodschap bijdroeg, dat de boter van veertig op twintig frank is gedaald, en de prijs van het vlees eveneens voor ruim een derde is verminderd. Ik weet niet onder welke aandrang al de boeren hun varkens hebben geslacht, als op de voordag der kermis.

Toch blijven zij zo goed als onaangedaan, de boeren. Waar ik voorbij ga, vragen ze mij: "Het zou dus uit zijn met de oorlog?" - Ik durf nauwelijks bevestigend antwoorden: hun blik is mij te sceptisch. Een oude boerin zucht: "Ik zal het geloven, als de jongens terug zijn", en zij bukt zich met koppige nijdigheid over de tobbe, waar ze bieten aan het wassen is voor de beesten. Mijn hovenier beziet mij met zijn atone blikken, en meent: "Men schiet wel heel erg onder de wapenstilstand!" En inderdaad, meer dan ooit stompt het kanon deuken in de stilte ...

Vandaag brengt een vriend mij de "Belgische Kurier", die de inwilliging van Duitsland met een paar zalvende woorden en een enkele vals klinkende snoeverij mededeelt. Mijn omgeving twijfelt niet meer: het streelt mijn journalistenijdelheid. Maar het wakkert tevens mijn angst aan. Wat zit ik hier op de buiten te doen, ver van alle gebeuren? Mijn huisgenoten zien wel, dat ik mij hier alleen slapeloze nachten voorbereid. Morgen ga ik weer naar Brussel: ik wil mijn opgewondenheid niet aanstekelijk laten worden.

23 november 1918

Kardinaal Mercier heeft een herderlijk schrijven rondgezonden, waarin hij onder andere zegt: België heeft zijn onafhankelijkheid heroverd. De gevolmachtigden van Duitsland zijn, door de witte vlag beschermd, de opperbevelhebber van onze legers gaan smeken hen

zijn voorwaarden voor de wapenstilstand voor te schrijven. Deze voorwaarden werden door onze vijanden ondertekend.

Hun trots is vernederd. Na vier jaar verwaandheid, onrechtvaardigheid, wreedheid, trouweloosheid, zijn ze te gronde gestort. De droom van pangermanistische overheersing is vervlogen, als een stikgas door de wind verdreven. Het recht alleen staat in ere, het recht, dat het eensgezinde, vrije, onafhankelijke België opbeurt; dat de bewonderenswaardige Franse natie, welke gedurende het ganse verloop van de oorlog de wereld in bewondering hield om haar onuitroeibare standvastigheid, haar christelijk geloof, haar dapperheid en haar genie in haar geheel herstelt; dat het loon brengt aan de Angelsaksische volken, waaraan de geschiedenis het aureool der zedelijke grootheid en de ridderlijke deugden zal doen toekennen.

De laatste maand der bezetting (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 16 oktober.

Op een onzeglijk gevoel van geestelijke verruiming ontvangt het Brusselse volk Wilson's antwoord op Duitsland's toegevingen; alle wrok is omgezet in vreugde bij het vernemen van de nieuwe voorwaarden: het is of men geen vrede wil in dit zozeer beproefde land. Wel zijn er, onder de zeepbarons bijvoorbeeld, die menen waarom nu nog aandringen?: ze liggen immers plat! Maar de overgrote meerderheid is fier: zij wil tot het einde gaan, en, is het nodig, dan nog maar wat meer misère, liever dan enig bezwaar gespaard, dat de Duitsers hun nederlaag kan verbloemen. En dit is wreed misschien; misschien ook haalt men de schouders op voor deze te gemakkelijke wraakneming; misschien nog meesmuilt men om het al te menselijk zwakke van zulke houding. Inderdaad, eerst nu sedert de eerste oorlogsmaanden schijnt het haatgevoel bij de zo

luchtige Brusselaar weer ontwaakt, en het uit zich, vreemd genoeg, in blijdschap. Er is echter meer: behalve dat men aard en waarde van de Duitse organisatie aan den lijve heeft leren kennen, is daar het besef, dat de Duitse werking, de Duitse propaganda ten onzent nooit wordt uitgeroeid dan door de verplettering, de door de Duitsers zelf erkende tenietdoening van de Duitse invloed in dit land. Moest ik niet vernemen, dat, op dit zelfde ogenblik, langs neutrale weg, van Duitse zijde werd aangedrongen op het leggen van culturele banden tussen Vlaanderen en de landen van over de Rijn? En dit ging over alle activisme heen! - Zulke ongelooflijke naïefheid, die niet meer berusten kan op een gevoel van sterkte, kan verbluffen: wij hebben ze leren kennen als de Duitsers natuurlijk. Werd niet nog zeer onlangs aan een zeer bekend passivist een paspoort naar een provinciestad in het operatiegebied, waar hij heen moest om dringende familie zaken, aangeboden, onder voorwaarde dat als doel der reis zou opgegeven worden: Flamenpolitik?

De bewustheid dat zulk boerenbedrog blijft duren, zoolang de Duitser niet om zijn bodemloze vernedering in zak en as zit, is de ondergrond van het Brusselse gevoel, dat liever de wapenstilstand ziet uitgesteld, wat het ook kosten moge, dan welke toegeeflijkheid ook. Wij kunnen nu eenmaal niet betrouwen: dat hebben wij afgeleerd van bij het ultimatum van 3 augustus 1914, en sedertdien kwam feit aan feit onze argwaan vermeerderen. Ik zelf kan dit schrijven zonder wrok of leedvermaak: ik beschuldig mij van al te vergaande menselijkheidgevoelens, al te gedrild, als ik ben, in het lijden, en van karakter niet steeds sterk genoeg. Ik herhaal, dat ik me zelf beschuldig, want zij die konden haten, aldoor en zonder genade haten, - ik schrik er voor te zeggen dat zij gelijk hadden, maar niets dan rechtvaardig: dat waren zij!

Hoe immers wordt nog steeds geleden in dit land! Men vertelt mij hoe vandaag nog honderden en honderden vluchtelingen

aankwamen: ter bestemming gekomen, zijn er zeven van uitputting en ontbering gestorven. Men ziet er ronddolen, in wagentjes gespannen, die hun schamel huisraad meeslepen. Brussel telt duizend bedelaars meer ...

Ik wil hier geen literatuur over uitspinnen: het ware te gemakkelijk, en niet zeer waardig. Gij zelf hebt zulke miserie bijgewoond: België blijft u eeuwig dankbaar voor de liefdezorgen, door u aan onze uitwijkelingen gepleegd. Bedenkt echter dat er hier in Brussel nog maar heel weinig zijn die te veel hebben: onze levensmiddelen zijn voor elk schaars afgemeten; onze onmacht, onze ontreddeering stijgen erdoor, bij 't zicht van die talloze doolaards, verdwaald in de grote, in schijn vijandelijke stad waar zij niets vinden dan nieuwsgierigheid, in afwachting van feitelijke en geregelde steun ...

- Laat ik u, zonder overgang nog een en ander mededelen van meer verkwikkelijke aard: ik heb het van een makker die nog in de censuur verkeert, iets waar ik voorlopig van afgezien heb. Die nu vertelt mij, dat de Zivilverwaltung een wel heel grondige verandering heeft ondergaan: de heren, die ze uitmaken, en die gewoonlijk rondliepen in burger, zijn allen in uniform gestoken; nu de oorlog op zijn einde loopt, heeft men ze gemilitariseerd: laatste triomf van het militarisme. Of het hun goed staat, weet ik niet, indruk, schijnt het, maakt het wel, en in de eerste plaats op het activisme dat zijn smart in hun boezem uitschreien komt.

Want wat men thans het meest in Duitse bureaus ziet, zijn: inpakkisten en activisten. De toestand dezer laatsten, dat begrijpt ge wel, is weinig benijdenswaardig. De meesten hebben alle kranigheid verloren, zien geen ander heil dan in het vluchten, en ... hebben geen geld. Niet allen immers is hun opstandigheid een goede belegging geweest, en nu doet het zich voor dat het juist de minst gecompromitteerden zijn die het eerst weg willen. En dat bewijst hoe

dom heel die actie is geweest, die ik psychologisch nog steeds niet anders verklaren kan dan als een ongelukkige zucht naar aldoor maar voort bewegen. "Tout le malheur des hommes vient de ne pas savoir se tenir tranquille dans une chambre." Dat nu leren de activisten: de boete om het niet stil zijn tijd te kunnen afwachten. Heel hun moed stuikt in bij het eerste stootje aan het Duitse machtsgebouw: behalve een straf voor hun verraad aan het Vlaamse land dat ze aan Duitsland verpanden, een kwalijk bewijs van de sterkte en het goede recht van hun zaak. Ik heb hier niet dan noodgedwongen over onze droeve binnenlandse politiek onder de oorlog geschreven; ik zal er ook verder het zwijgen over doen, tenzij bij wijze van informatie. De laffe houding der heren machtigt ertoe dat men ze zou negeren. Het zij zo.

17 oktober.

Van wapenstilstand komt dus voorlopig nog altijd niets, - en het zou de Brusselaars spijten, moest daar onverwijld toe besloten worden. Dat het echter tot een wapenstilstand komt, dat weten wij beter dan wie ook, en wie er nog aan twijfelen mocht, zou ogen noch oren hebben.

Want de Duitsers beleven de spannende verhuizingdagen. Uit alle gebouwen waar zij, administratief of anders, hebben gehuisd, worden zware kisten aangedragen en geladen op karren en vrachtauto's. Grote bakken verlaten winkels, die er doodonschuldig uitzagen, en die, naar uit opschriften blijkt, "Eigentum des General Gouvernements" verborgen hielden. Elke soldaat is kruier of sjouwer geworden; de drukke straat ziet er, tot ongemak van het verkeer, als een stapelplaats uit, of een dijk waar grote schepen van overzee liggen gemeerd. Alle ministeries worden geledigd; het Duitse casino verkoopt aan genadige prijzen zijn voorraden wijn.

Het is niet alleen het officiële Duitsland dat Brussel ontruimt: de voormalige Duitse kolonie, een zestienduizend man sterk, heeft de raad gekregen, nu weer maar eens naar de Heimat te reizen. Gelegenheid wordt daartoe in de kranten geboden “voor enkele dagen slechts”, hetgeen voor ons een teken is van spoedige verlossing. Bij het uitbreken van de oorlog waren al die lui ijlings gaan lopen; na 20 augustus kwamen zij met de Duitsers terug. Enkelen hadden een uniform gekregen en voerden nu het hoogste woord in de burelen en in de Passzentrale. Wij mochten constateren met welk groot getal spionnen wij dagelijks hadden verkeer. Anderen, die het misschien nooit tot spion hadden gebracht maar toch goede Duitsers wilden blijken, gingen op alle straathoeken marketenterijen en voedingswinkels openen ten bate van das Militär. Zij legden zich tevens toe op het uitzuigen van de Brusselaar: zij alleen vermochten het nog een en ander in het land binnen te smokkelen, dat ons in '15 of '16 hoogstnodig voorkwam, en waar wij sedertdien allang de smaak of het uitzicht van vergeten zijn. Aldus slaagden zij erin, de kroon te zetten op het fortuin, dat zij van de Belgen hadden verwacht. Thans kunnen zij met een gerust gemoed en het besef van volbrachte plicht naar huis toe gaan ...

De verlossing is dus wel zeer nabij. Het belet niet dat men voortgaat, wol en koper op te eisen. Dat wint Duitsland dan toch bij de vertraging in de onderhandelingen: de verordening op de rekvisities is niet geschorst, en wordt met harde scherpte uitgevoerd. Plankenvloeren worden nog steeds opgebroken tot eventuele ontdekking van kroonluchters en matrassen. En de oogst is ditmaal veel voordeliger dan hij tot hiertoe was geweest: in deze acht laatste dagen waren de schuilorden geopend geworden, de muurtjes omvergehaald die in de kelders een veiligheid geschapen hadden, ons koperwerk fonkelde te allen kante; wij sliepen niet langer op stro of krantenpapier. Wij wilden niet geloven aan het bestand der

wapens; wij geloofden al te licht aan de Duitse haast. En nu mogen wij weer maar eens vaststellen hoe koppig de Duitse methode is, en hoe groot de Duitse vraatzucht ...

Waarom dan lijkt het wel, of wij ditmaal luchthartiger afstand doen van ons goed, dan een paar maanden geleden het geval was? Het ligt hieraan, dat wij aan de andere zijde de Duitsers zien terugkrabbelen. Wij offeren gaarne persoonlijk eigendom, als wij tevens het gemenebest rijker zien worden. Dat rijker worden is voorlopig een verminderen van de tegenstander. Zelfs die weelde waren wij echter al lang ontwend. Dat men in de buitenwijken ziet, hoe het de soldaten en officieren verboden wordt zelf inkwartiering te zoeken en voor hun nooddrift te zorgen; dat de evacuatie van Doornik is stopgezet, dat, eindelijk, onze politieke gevangenen in het land los en uit het vijandig buitenland terugkomen, zoals ons wordt aangekondigd: hoe zouden wij niet juichen? ... Wij zijn nog niet veel gewoon: daarom zijn wij misschien wat al te blij, wanneer ons in de grond niets dan recht geschiedt. Intussen is het misschien voor de bezetter het best, dat wij niet al te gauw aan rechtserkenning wennen ...

25 november 1918

De Amerikaanse schatkist heeft aan België weer 5.000.000 dollar voorgeschooteld, waardoor het gehele voorschot aan België tot 198.120.000 dollar gestegen is.

26 november 1918

Het broodrantsoen in België is verhoogd tot 400 gram per dag.

27 november 1918

Voor de stichting van een Nederlands paviljoen in het weeshuis van koningin Elizabeth voor Belgische oorlogswezen, waarmee Nederland hulde brengt aan koningin Elisabeth van België, is thans een ruim bedrag bijeengebracht, dat binnenkort aan hare majesteit zal worden aangeboden.

Het beoogde kapitaal van 500.000 F is ruim overschreden.

Het bestuur zal de aanbieding doen vergezeld gaan van een album, dat wordt vervaardigd door de sierkunstenaar T. Nieuwenhuis. Het zal behalve de oorkonde in de Nederlandse en Franse talen, alle namen bevatten van stichters en deelnemers.

Een rapport van de heer Brunfaut, schepen van Laken, vermeldt, dat op 1 april van dit jaar in Brussel en voorgeborchten 32.919 kinderen de kantines voor verzwakte kinderen bezochten. De onkosten van deze kantines bedroegen fr. 2.888.304.

28 november 1918

Pakketten voor Nederlanders in België.

De commissie tot regeling van de voorziening van noodzakelijke levensmiddelen in Belgische gemeenten verzoekt ons mede te delen, dat terug tot nader order besloten is pakketten voor Nederlanders naar België te verzenden. Ze verzoekt de personen, die voor hun bloedverwanten in België de pakketten maandelijks aan haar adres Kneuterdijk 7a te 's-Gravenhage betalen, als gewoonlijk voor 5 december eerstkomend een postwissel van 4,5 gulden te zenden.

Aan de bloedverwanten van in Antwerpen en omstreken woonachtige Nederlanders wordt medegedeeld, dat de novemberpakketten wegens stremming in het verkeer niet

verzonden konden worden. Deze pakketten zullen eveneens in december hun plaats van bestemming bereiken.

30 november 1918

Een onderzoek naar de Duitse wandaden in België.

Berlijn, 29 november. De Vorwärts meldt: het uitvoerend comité van de centrale soldatenraad, die vroeger te Brussel zetelde, heeft aan de huidige regering de eis gesteld met de bestraffing van de personen, welke zich in België in het bijzonder aan wandaden hebben schuldig gemaakt, een aanvang te maken, zonder dat er druk door de geallieerden wordt uitgeoefend.

Het eist een staatsgerechtshof, dat met een onderzoek naar de volgende voorvallen zal beginnen:

1. Onverwijld moet worden onderzocht wie de deportatie der Belgische arbeiders naar Duitsland heeft bewerkstelligd. Een strenge bestraffing van deze personen is noodzakelijk.
2. Er moet worden onderzocht wie het onttakelen der Belgische industriële ondernemingen heeft verordend. Ook deze personen moeten worden gestraft.
3. Nauwkeurig onderzoek naar het proces van mej. Cavell; opeising der gerechtelijke stukken. De commissie klaagt in het bijzonder als schuldige generaal Sauberzweig aan.

De nieuwe dagen (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 26 november.

Voor het laatst ontvangt ge een brief van mij, die voor titel draagt: "De nieuwe dagen". Niet dat het met die nieuwe dagen uit zou zijn, dat wij er onze deuren op sluiten zouden als op iets verledens, als op een parenthesis waarvan de inhoud geen betekenis meer heeft voor hetgeen er op volgt. De nieuwe dagen: ze beginnen pas; na de

bevrijdingsroes waar we nu veertien dagen in leven, gaan ze nu vorm krijgen; de feestvreugde uitgezongen en de bezinning gekomen, vangt eindelijk het tijdperk aan, waar de eerste duimdruk de klei van onze toekomst gaat boetsen. Het luid feestvieren is nog niet geheel van de lucht: straks heb ik daar nog wel iets over te vertellen. Maar wij voelen dat ons leven zich gaat normaliseren; dat wij weer tot beschaving komen na vier jaar barbaarse ontreddeering; dat wij de steenharde vruchten van de oorlog gaan verduwen en verwerken tot leven en kracht van morgen.

Feitelijk keren wij zelfs in zekere zin tot een prenormale tijd, tot een verre beschavingsperiode, waarop nog geen alcohol bestond. Want alcohol is voor ons afgeschaft, tenzij onder specie van slecht bier en dure wijn. De besluitwet daartoe werd in Havre genomen, de gouverneur der provincie Brabant heeft het afgekondigd en met het uitzicht op straf bekrachtigd; ik zeg niet dat ge niet hier en daar nog een borrel kunt ontdekken en gebruiken, maar het syndicaat van hotel- en café-eigenaars heeft zich bij de maatregel neergelegd, zodat ons niets overblijft dan hetzelfde te doen. Wij, Brusselaars, die van een zeldzame goede wil blijken te zijn, doen het trouwens met ingenomenheid, en het heeft reeds prachtige resultaten opgeleverd. Want het is zeker dat de grandioos uitbundige feestdagen van vrijdag tot gisteren hun aan orde prachtig verloop danken aan dat alcoholverbod. Al die dagen hebben wij geen enkele dronkaard ontmoet, geen enkel opstootje, een oneindige uitgelatenheid, maar geen enkele baldadigheid. Voorwaar, ik zeg het u: voert de afschaffing van gedistilleerd ons naar ik weet niet welke middeleeuwen terug, zij ook betekent een nieuwe tijd vol gelukkige vooruitzichten.

Verder dan alle middeleeuwen, verder dan de oudheid zelf, worden wij door het niet-bestaan van de telegraaf teruggebracht. Wanneer zullen wij weer telegrammen verzenden? Ik ben het gaan vragen: de

bevoegde ambtenaar heeft vertwijfelde armen gezwaard als een verouderd Morsetoestel. Telegrammen! het kan nog maanden duren! ...

En met de post is het niet veel beter gesteld. Wilt ge, binnen Brussel, aan een vriend de intrede van koning Albert mededelen, dan moet ge uw brief zelf aan een winket van het hoofdkantoor gaan afgeven, en het kan heel goed gebeuren dat hij ze reeds vierentwintig uur nadien ontvangt, want meer dan één uitdeling per dag is er nog niet. Ge fluistert mij in het oor, dat men evengoed kan telefoneren; maar sedert eenenvijftig maanden wordt er niet meer getelefoneerd in deze prehistorisch geworden stad, en niemand denkt er voorlopig aan, dat daar nog verandering in kan komen. Het bericht zelf te gaan dragen, per tram bijvoorbeeld, levert meer kansen op uitkomst, al is ons, anders zo prachtige, tramnet nog heel verward en verre van ontklaud. We hebben trouwens leren lopen, als echte wilden. We lopen zelfs heel goed en in één adem naar Antwerpen, en zelfs naar Gent, en naar Luik. Weliswaar zijn er nog enkele beati possedentes, die weer hun fiets voor de dag hebben gehaald, of over een auto beschikken. Waar echter aan banden geraakt en aan benzine? Cruelle énigme, zou Paul Bourget zeggen ...

Er zijn, ik geef het toe, treinen. Er zijn militaire treinen, die, als er bij geval een plaatsje over mocht blijven, ook burgers meenemen. Van die treinen zijn er zelfs drie: één in de richting van Oostende, één in de richting van Luik, één in de richting van Antwerpen. Ik zeg: in de richting, en het is de officiële, en voorzichtige, uitdrukking. Want men rijdt wel de kant uit van voormelde steden; of men aankomt is echter een vraag, die zelfs de Eumenieden niet zouden weten te beantwoorden. En wat de terugtocht betreft: wie zou van zoiets durven dromen? ...

Dit alles is, ik verhaast mij het u te zeggen, alles behalve een aanklacht, tenzij tegen de Duitsers die bij hun aftocht alles gewetensvol hebben ontredderd en vernietigd; de vernieling getuigt weer eens van een merkwaardige organisatiegeest. En ge weet dat te niet doen veel vlugger gaat dan weer in orde brengen. Voor die laatste taak ziet zich minister Renkin gesteld: het is een waarborg van ijver en bekwame spoed. En trouwens: wie zou hem krediet ontzeggen? Niemand.

Nu vooral niet, dat ons materieel leven van dag tot dag beter wordt. Wij krijgen aanmerkelijk meer brood, al staat het wat duurder te worden. Het vlees, daarentegen, is nu reeds wat goedkoper. En de verkoop van vet is vrij. Het verheugt ons uitermate: het opent aangename vergezichten, die geheel opklaren zullen zodra Engelse en Amerikaanse schepen weer geregeld kunnen varen en zich de grenzen van uw land gaan openen.

Die vooruitzichten waren er niet nodig, om er tot op heden het wijd uitflappende feestvuur in te houden. Want, zoals ik zegde, het vieren is er lang niet uit, en de omstandigheden zijn er niet naar, om het er uit te houden. Reeds doet het als een anachronisme aan, nog van de vooruitgang der geallieerde legers te lezen. Het is met ongelovige verbazing dat wij nog van Duitsers in België vernemen. Zij hebben tot op heden Luik niet geheel verlaten en Verviers zit er nog vol van: wij, wij denken er niet meer aan dan met verwoede scheuten, als wij, heel even, denken aan hetgeen ze ons hebben doen lijden. Wat er in Duitsland omgaat, boezemt ons voor het ogenblik niet het minste belang meer in. Daar is het leven om ons heen, het verlorene leven, waarlijk al te verrukkelijk om. Die verrukking laait telkens op: heden trekken Franse legers door Brussel, waar hun generaal Massenot, de stoere broer van de zoete musicus, ze schouwt. Gisteren bezocht de koning het verformfaaide justitiepaleis; hij werd er op prachtige, waardigheidsvolle redevoevingen onthaald, waarbij de noden van

het heden - onderdrukken van alle baldadigheid, helaas door de baldadigheid der Duitsers maar al te goed te verklaren; streng optreden tegen landverraders; hoog houden van alle rechten maar ook van alle plichten, - geenszins verzwegen werden. Zondag woonden wij een feest bij van nog hogere orde, een feest dat de waarde had van een symbool en dat, voorbereid onder de bezetting en op een ogenblik dat er van wapenstilstand nauwelijks sprake was, de betekenis had van een profetie: een heerlijke uitvoering van de negende symfonie en haar Ode aan de Vreugde, door Lodewijk van Beethoven, onze oer-Vlaamsche Beethoven. Daar was, om te besluiten, het Te Deum van zaterdag, het grandioze, Belgisch decoratieve Te Deum in de kathedraal van de Vlaamse Sint Goedele: het eindelijke feest der kleuren, bij ons een psychische noodzakelijkheid, en dat ons in het parlement onthouden was.

Maar, ik zeg het u eveneens: dit is het verleden; terwijl de toekomst met grote ijver wordt ingezet. In de eerste plaats door onze volksvertegenwoordiging. Zij bereidt zich voor op de vredevolle strijd, waarvan het eerste wapenfeit donderdag en vrijdag in kamer en senaat zal bevochten worden.

Hier kan ik niet op anticiperen: ik heb mij tot plicht gesteld, u hierover niet mijn oordeel, doch slechts dat van personen te geven die medezeggenschap en zelfs verantwoordelijkheid bezitten. Daartoe ben ik bij machte, geloof ik. Dat ge er niet bij verliest, zult ge wel begrijpen ...

Intussen kan ik u melden dat over heel kort de oudste klassen van het leger weer naar hun haardsteden terug zullen keren, terwijl, als billijk is, dezen worden opgeroepen die door de bezetting vastgehouden, niet bij machte waren het vaderland te dienen. Voortaan zal ieder soldaat zijn, die geen volle veertig jaar oud is. De burgerwacht of garde civique wordt natuurlijk afgeschaft, en niemand zal het

betreuen. Daarentegen zullen, bij afwijking van de jongste legerwet van 1918, ook geestelijken dienst hebben te nemen, zij het dan in hospitaaldienst.

Bij al die nieuwigheden zijn er Belgen, die het hoofd schudden. De nationale regering die alle door het oude parlement gestemde wetten verkracht, en met haar nieuw kiesrecht zelfs de grondwet schendt ... Die mensen zijn echter allen ouder dan veertig jaar. En nu doet zich voor, dat dit de tijd is van roekeloze jongeren ...

Volgens een draadloos telegram uit Engeland is op de vergadering van de landbouwafdeling van het nationale comité te Brussel bevestigd, dat de Duitsers in verschillende districten hoeven hebben geplunderd en heel wat hooi en stro meegevoerd. In Vlaanderen nijpt het gebrek aan verkeersmiddelen daar de kanalen versperd zijn door de vaartuigen die de Duitsers hebben laten zinken. Al het vee is weggevoerd.

3 december 1918

Het werk der Vlaamse oorlogsmeters.

Vlaanderen is vrij! Na meer dan vier jaar verstoken te zijn geweest van alle familiebetrekkingen, hebben onze IJzerjongens eindelijk hun geliefden teruggezien. Ze hebben hun vader en moeder, hun vrouw, broers of zusters in de armen gedrukt en met nieuwe moed zijn ze vooruitgesneld voor België's volledige bevrijding.

Het werk der Vlaamse oorlogsmeters heeft thans opgehouden te bestaan. Ruim 9000 Vlaamse jongens vonden hier in Nederland een meevoelend hart, dat het op zich wilde nemen het zozeer verlangde woord van opbeuring naar de IJzer te sturen, dat de plaats innam der geliefden, dat van hieruit sedert meer dan twee jaar met een nooit

verzwakkende ijver brieven, rookgerief, versnaperingen aan het petekind deden toekomen.

Het weze mij vergund langs deze weg al die bereidwillige medewerksters van harte te bedanken voor hun grenzeloze toewijding. Ze hebben menig soldaat voor morele inzinking behoed; ze hebben duizenden het zo zeer verlangde nieuws van hun familie bezorgd; ze hebben aan de kille IJzer troost, geluk en blijheid gebracht.

Dit eenvoudige dankwoord, dat ik tevens richt tot de Nederlandse pers, kan niet de gevoelens weergeven, die mij bezielen. Ik ben eenvoudig onmachtig ze uit te drukken zoals ik het zou wensen, doch onze Vlaamse zonen zullen ervoor zorgen, dat de dankbaarheid tegenover hun weldoensters op meer innige wijze betoond zal worden en dat zal voor de oorlogsmeters zeker wel de grootste voldoening zijn voor hun bereidwillige hulp. De vriendschapsbanden tussen jongens en meters zullen onverflauwd worden onderhouden, de erkentelijkheid van zoveel Vlaamse families zal die banden versterken en in het Vlaamse land zal een luide stem van lof en dank opgaan voor het broedervolk, dat in de droevige oorlogstijd zo liefderijk de hand reikte aan zijn verlaten zonen, die aan de IJzer streden.

Ik zal, wat mij betreft, steeds met grote en dankbare waardering gedenken al de sympathie, al het medegevoelen, al de offervaardigheid van mijn duizenden medewerksters en naar Vlaanderen meenemen een blijde en liefderijke herinnering aan mijn stamzusters uit het vriendelijke, gastvrije Noorden.

Mevrouw Emile Hullebroeck,

Hotel Wittebrug.

Den Haag.

In l'Echo Belge vragen de kunstenaars Opsomer en Fierens en de schrijver Charles Bernard een "billijke schadevergoeding" voor België. Met de schending van België's grondgebied is veel kunst vernield. Welnu, het land moet schadeloos gesteld worden door het wat te geven van wat het in de tijd der "Oostenrijkse Nederlanden" zich aan kunstwerken heeft zien ontroven.

4 december 1918

De commissie Fleskens.

Bij koninklijk besluit is, gezien het koninklijk besluit van 19 augustus 1918 nummer 19, waarbij werd opgeheven de commissie tot regeling van de voorziening van noodzakelijke levensbehoeften in Belgische grensgemeenten (commissie Fleskens); overwegende, dat het wenselijk blijkt, dat aan deze commissie voor een goede afwikkeling van zaken een langere dan in dit besluit genoemde termijn wordt toegestaan; voormelde termijn verlengd tot 1 maart 1919.

De kamer heeft, evenals de senaat, haar werkzaamheden hervat. De partijen hebben in hun commissievergaderingen besloten de regering te steunen. De rechterzijde maakte echter een voorbehoud ten opzichte van het plan van de regering om het algemene en gelijke kiesrecht in te voeren. Tal van katholieken verzetten zich ertegen dat dit kiesrecht onmiddellijk bij de verkiezingen voor het nieuwe parlement zal worden toegepast.

Minister-president Delacroix heeft aangekondigd dat het leger tot de ondertekening van de vrede op oorlogsterkte zal blijven.

Een draadloos bericht uit Frankrijk behelst, dat blijkens een eerste onderzoek der centrale nijverheidscommissie van België de schade,

door de krijgsverrichtingen alsmede het wegvoeren van gereedschap, machines en grondstoffen aan de Belgische industrie berokkend, op 6.560.000.000 F wordt geschat.

De Verenigde Staten en België.

Washington, 3 december. Er is een krediet van 12 miljoen aan België verleend, waardoor het gehele krediet thans 210.120.000 dollar bedraagt.

Een nieuwe Belgische ridderorde

Parijs, 4 december. Hutin meldt in de Echo de Paris, dat koning Albert van België een nieuwe militaire ridderorde zal instellen, de orde van de IJzer. De eerste titularis zal maarschalk Foch zijn. Maarschalk French zal ook de orde krijgen. Eveneens de Franse admiraal Ronarch, die het bevel had over de mariniers, die zich in 1914 bij de IJzerslag zo heldhaftig gedroegen.

Voor de heropbouw van België.

Eerlang zal de Union des villes et des villages belges een congres te Brussel bijeen roepen van al de Belgische verenigingen, die zich inlaten met bouwkunst en met de aanverwante nijverheidstakken, ten einde de vraagstukken te bestuderen in verband met de herbouw der verwoeste steden en dorpen.

Reeds is de medewerking toegezegd van de openbare besturen en men hoopt een gezamenlijke oplossing te vinden wat betreft de architectuur en een reglement te kunnen vaststellen, waarbij alle poging tot verwerving zou vrijgesteld worden. Belangrijke ethische kwesties staan op de dagorde.

5 december 1918

Comité voor België.

Naar wij vernamen, is het totaalbedrag, door het comité voor België door bemiddeling van de Belgische gezant baron Fallon aan koningin Elizabeth overgemaakt, thans tot 1.000.000 F gestegen.

Het comité is voornemens de lijst te sluiten en een album met de namen der contribuanten te doen vervaardigen, teneinde dit met de alsnog disponibele gelden aan de koningin der Belgen aan te bieden.

Havas seint uit Brussel, dat volgens de Gazette de Bruxelles de Duitse spionagedienst, ondanks de wapenstilstand, in België voortduurt. In een gemeente in de nabijheid van Brussel hebben de veldwachters twee Duitse soldaten aangehouden, die als vrouwen waren vermomd en fotografische opnamen van Franse troepen maakten.

6 december 1918

België – de troonrede (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 26 november.

De troonrede, op het plechtigste ogenblik, door België beleefd, uitgesproken, is nog gewichtiger dan deze, die het land heeft gehoord bij de troonbeklemming van de koning. Toen gold het in hoofdzaak België's weerbaarheid. Thans worden toestanden vastgesteld, vooruitzichten geopend, die nieuw zijn op het schrikbarende af. In mijn jongste brief zegde ik u, dat oudere kamerleden erbij hebben geschuddebold. Hun verslagenheid is goed te begrijpen. Men nodigt hen eenvoudig uit, hun eed aan de grondwet te verbreken; de kamer, die tegenwoordig bijeenkomt, is trouwens ongrondwettelijk; ze heeft de ongrondwettelijke besluiten van de ongrondwettelijke regering te Havre goed te keuren of althans als wet aan te nemen. Op ditzelfde ogenblik brengt deze regering –

het is haar laatste daad geweest – wijzigingen aan de militaire wet zonder dat het land in zijn wetgeving werd gehoord. En nu wordt, tegen wil en dank, buiten de formaliteiten door de grondwet opgelegd, die ongrondwettelijke wetgeving een constituante.

Het is, eenvoudig, dat de geest meester is geworden over de letter. Immers, de nieuwe, de nationale regering werd samengesteld op de leuze van algemeen kiesrecht op 21-jarige leeftijd voor mannen alleen. Was die leuze niet aangenomen geworden, dan zouden, zoals ik vermeldde, de socialisten tot mederegering niet over te halen geweest zijn; misschien hadden de liberalen eveneens geweigerd, en een nationale regering, door allen gewenst, zou niet tot stand zijn gekomen. De meeste katholieke kamerleden waren weliswaar geneigd, algemeen kiesrecht toe te staan, maar dan met gelijke rechten voor de vrouwen: het is een katholiek, de heer Mélot, die in onze kamer de eerste apostel van vrouwenkiesrecht is geweest, en in zijn partij had hij vele volgelingen gekregen; het algemeen kiesrechtidee beheerste immers sedert jaren heel ons politiek leven, en nu kon zij aan de rechterzijde ten goede komen op voorwaarde, dat de vrouwen in het landsbeheer medezeggenschap verkregen. Principieel waren de socialisten al lang gewonnen voor vrouwenkiesrecht: ze hadden het op hun programma gesteld. De liberalen, zij, waren voor de oorlog voorstander van kiesrecht op 25-jarige leeftijd, de kwestie van vrouwenkiesrecht voorlopig uitgeschakeld. En men vertelt verder dat sommige Belgen, die onder de oorlog in het buitenland verbleven, het zuiver algemeen kiesrecht hadden willen zien invoeren op de formule: 25 jaar oud, zes maanden verblijf en een tweede stem voor elke 35 jaar oude familievader.

Al die ontwerpen vallen nu in duigen: de feiten eisen het, en de geest die deze feiten beheerst. Voor de oorlog verkeerden vele intellectuele Belgen in de toestand van Taine, toen hem zijn eerste kiesbulletin in handen kwam: hij wist niet wat ermee te doen. Van

huis uit en vanwege hun opvoeding waren de Belgen vrijzinnig of conservatief katholiek. De evolutie van hun geest kon in die toestand verandering brengen: van de politiek bleven zij echter meestal ver, met een soort walg waar de politiek zelf voor gezorgd had. De oorlog bracht daar echter voor de meesten verandering in; ze werden zich bewust dat een staatszaak een persoonlijke zaak ging worden. Met welke hevigheid dan zal dit besef wakker geworden zijn aan het front! Jaren gemeenschappelijk lijden onder het vijandelijke vuur heeft ongetwijfeld het besef der politieke rechten gewekt tot het bij velen een ideaal werd waar men desnoods voor zou vechten. En zelfs waar zulk bewustzijn sluimerend ware gebleven zou dit recht als welverdiend, als betaald met bloed dienden erkend te worden.

Uitzonderingen op dit recht, matiging ervan, voorrechten of achteruitstellingen kunnen niet worden geduld. Het weerbare België heeft voor het herstel van het grondgebied, tegen alle recht in onder de voet gelopen, tegen alle beschaving in verwoest, gevochten; daaronder waren jongens die, bij het uitbreken van de oorlog, geen 17 jaar oud waren; al deze mannen (ik druk er op: ze waren uitsluitend mannen) hebben recht op loon: het kiesrecht, zoals in de troonrede omschreven, komt hen toe. Het is dan ook maar billijk, dat alle aarzeling als elke persoonlijke opinie hierbij tot zwijgen wordt gebracht, – niettegenstaande de grondwet.

Niettegenstaande de grondwet; want het is waarlijk het ogenblik niet, om onder te gaan dompelen in meest dorre en onvruchtbare discussies over herziening en al wat het, vooral aan tijdverlies, meebrengt. Hoe zouden wij thans aan byzantinisme gaan doen, als we het arbeidsveld overzien, dat dit land te wachten staat! Hoe zouden wij een dag, een uur verliezen, als de heropbouw van België de krachten van iedereen opeist? Niemand zou zeker de verantwoordelijkheid aandurven, de ... schim der grondwet op te

gaan roepen, voor het betwijfelbaar genoeg van langdradige of venijnige kamerpalabers?

Een tweede punt, dat velen schrik op het lijf jaagt, is het opgeven van onze onzijdigheid. Ze hebben, weliswaar, geleerd wat verdragen waard zijn, en zeer onlangs nog hebben twee der meest bevoegde autoriteiten in internationaal recht, Nijs en Errera, als hun mening bekendgemaakt dat België aan neutraliteit maar heel weinig meer heeft. Verheven tot rang van grote mogendheid, zullen wij dus niet langer "omkneeld door de onzijdigheid" zitten, zoals de koning het uitdrukte, en "volkomen onafhankelijk" zijn. Is het dit laatste dat sommigen afschrikt? Vrezen zij een unilaterale politiek die juist voor die onafhankelijkheid gevaarlijk zou zijn? De koning zelf geeft het antwoord: "België, hersteld in al zijn rechten, zal zijn zaken volgens eigen behoeften en strevingen oppermachtig regelen. In zijn nieuw statuut zal het de waarborgen moeten vinden, die het moeten bevrijden van het gevaar van volgende aanvallen." Het wil zeggen dat ook op militair gebied, de Belgische politiek neutraal zal blijven; het evenwicht in Europa eenmaal hersteld, zal de politiek niet langer eenzijdig kunnen zijn. Veel zal hierbij, wel te verstaan, van de regering afhangen; welke Belgische regering echter zou het bestaan zelf van het koninkrijk België in gevaar durven brengen?

Een derde vraag rijst bij de volgende zin: "de beoefening van de godsdienst, die in de dagen van smartelijke beproeving, voor de gelovigen een zo troostvolle toevlucht was, is in het leger nooit een belemmering voor het vriendelijk verkeer geweest; hoe zou dan uit een verschil van inzicht op dat gebied een bron van verdeeldheid in het burgerlijke politiek leven kunnen ontwaren? De wetten en de uitvoering ervan behoren samen te werken om van deze beginselen een werkelijkheid te maken." – Hier wordt een in België zeer netelig terrein betreden, wordt een wens uitgedrukt, die, men mag het vrezen, een vrome wens zal blijven. Kan men er waarlijk aan denken,

bij wetten de godsdienstige geschillen in dit land te regelen? Hoopt men waarlijk het godsdienstige wezen dat, terecht of ten onrechte, als grondslag wordt beschouwd van politieke opvattingen, te verdoezelen ten bate van alleen de vaderlandsliefde? ...

Weer zijn er, die dit optimisme overdreven achten. Ze hebben echter ongelijk, althans in hun verklaring van de koninklijke tekst. De – wel wat vage – tekst bedoelt, naar ik verneem, niet meer dan dat aan onze kinderen het morele onderwijs zal gegeven worden, dat de ouders verkiezen. Zelfs vrijdenkers, zelfs agnostici zullen hierin bevredigd worden. En verder zullen alle gesubsidieerde scholen, vrije als officiële, onderworpen worden aan staatsinspectie. Ziedaar wat achter de tekst der troonrede te zoeken valt.

Daar is eindelijk de taalkwestie. Buiten de rechtserkenning, is de tekst der troonrede niet veel duidelijker. Het legt uit, waarom hij wel wat heel koel ontvangen werd. Men kondigt ons een Vlaamse hogeschool aan te Gent: het laat de Vlamingen onbevredigd, die sedert een kwarteeuw haast, de vervlaamsing der Gentse universiteit vragen, zonder meer, zonder min. Het misnoegt eveneens de scherpste onder de tegenstanders der Vlaamse politiek die – nu ja – wel het principe van een Vlaamse hogeschool aanvaarden (al zijn ze minder dan ooit overtuigd van het recht der Vlamingen in deze), maar niet aannemen, dat ze de Franse universiteit te Gent zou schaden door er in die stad zelf naast te komen staan. Aan de Vlamingen wordt de hoop gelaten, dat de nieuwe wetgeving, die men tegen juni 1919 verwacht, over de vorm der toegezegde Vlaamse universiteit zal te beslissen hebben; het hangt dus van de samenstelling der aanstaande kamer af, of ja dan niet de tegenwoordige Gentse universiteit zal worden vervlaamst. Misschien biedt dan de taalcommissie der rechterzijde, die in de laatste weken der bezetting samenkwam, een uitkomst in de zin van haar rapport, dat voorstelt: Vlaamse eentalige diploma's te Gent; Franse eentalige diploma's te

Luik met verplichte leergangen en getuigschriften in de andere nationale taal voor ieder, die in de magistratuur of de administratie een plaats wil bekleden.

Dit voorstel verwatert de Vlaamse eisen en is in zijn formulering nogal dubbelzinnig; zelfs de meest passieve Vlamingen hebben er geen vrede mee, en zouden er zich niet dan noodgedwongen bij neerleggen. Het blijft overigens het wapen van het kiesbulletin; de samenstelling der nieuwe kamer hangt voor een goed deel van hen af. Het is olie op het vuur der anti Vlamingen, die tegen het rechtsargument van hun tegenstrevers slechts deze opmerking hebben: men kan niet aannemen dat te Gent een brandpunt van eeuwenoude Latijnse cultuur wordt uitgedoofd. Nu weet ieder, die enigszins de Vlaamse geest, enigszins de grond der Vlaamse cultuur kent, dat deze allesbehalve tegen de Latijnse geest, tegen de Latijnse cultuur gekant is. Het blijkt duidelijk genoeg uit de Vlaamse literatuur dat zij, in tegenstelling met de Hollandse juist een Latijnse grondslag bezit, en het is niet te denken, dat daar verandering in zou komen, te minder waar onze Belgische universiteiten toch niet veel meer dan vakscholen zijn, waar men zich maar heel weinig om algemene vorming bekommert.

Het is overigens het ogenblik niet om hier verder over te polemiseren: dat begrijpen ook de Frans-Brusselse bladen. Het kwam er dan ook alleen op aan te wijzen op het feit, dat zo de koninklijke verklaring nopens deze kwestie eerder koel werd ontvangen, dit geenszins als een halsstarrige vijandelijkheid van de overgrote meerderheid van het parlement, maar veel meer als een afwachtende houding ervan te interpreteren valt.

Op audientie - Bij minister Anseele (Karel Van de Woestijne).

Brussel, 27 november.

Ik had bij mezelf gezegd dat het nog zo kwaad niet zou zijn, aan onze nieuwe ministers eens te gaan vragen hoe zij zich de uitoefening van hun ambt voorstelden. Een vraag die, ik geef het toe, nogal vaag klinkt, maar die juist daardoor diepere perspectieven, ruimere uitzichten of inzichten scheppen kon; sluiers opheffen zou - wie weet? - op ambities die, hoe ook den lande ten goede, misschien anders verborgen zouden blijven. Daar zijn vooral drie ministeries, waarvan onmiddellijk enorm veel zal worden gevegd, al zullen zij juist de grondigste hervormingen moeten ondergaan. Twee daarvan zijn zo goed als nieuw, hoewel in België en in Havre voorbereid: het ministerie van bevoorrading en dat van economische zaken. Het derde, dat van openbare werken, staat vóór de feitelijke heropbouw van het ganse land. Het zijn deze drie ministeries die voor het ogenblik het meeste belang opleveren. Maar zou het niet juist daar zijn, en om de opgegeven reden, dat de gevoeligste blauwe scheen te verwachten was?

Ik brak trouwens met een traditie: niet meer dan hun ambtgenoten in andere landen, hadden de vooroorlogse Belgische ministers de gewoonte, hun geheimste gedachten ter openbaarmaking aan journalisten toe te vertrouwen, - tenzij geheel uit eigen beweging en ... als ze er belang bij hadden. En nu koester ik geenszins de ijdelheid, te menen dat mijn proza het eigenbelang van een minister dienen, of zelfs strelen kan; terwijl ik onze nieuwe meesters waarlijk al te goed ken, om te weten dat alle eigenbelang hun vreemd is. Hoe ware dit mogelijk, overigens, in ogenblikken als wij tegenwoordig beleven?: er zal heel hard gewerkt moeten worden, en dat werk zal ongetwijfeld lonend, maar daarom nog niet noodzakelijk dankbaar zijn; het zal een grote loochening vergen, en egoïsme dat te rijmen is

met zulke zelfverloochening is van een te hoge orde, dan dat het lof zou afbedelen of zelf uitlokken. Het interview dat ik wilde uitlokken zou dus alleen aan mijn lezers ten goede komen: het was misschien een reden om juist naar de overlevering te verwijzen en - ervoor te bedanken.

De tijden zijn echter terdege veranderd, en ten bewijze: van één onzer ministers kreeg ik reeds antwoord op mijn smeekbrief; de minder dan ooit gewenste indringer werd tot een audiëntie toegelaten; op de meest charmante wijze der wereld werd hem geschreven dat men waarlijk nog niets mede te delen had - de minister was pas sedert vier dagen geïnstalleerd, - maar "à la guerre comme à la guerre", klonk de vriendelijke uitnodiging: ik moest maar eens binnenlopen. En ik ben binnengelopen, en ik heb verbaasd gestaan over wat in die vier dagen reeds was bereikt.

Die verbluffende minister was dan ook Edward Anseele, wat de verbazing voor een goed deel verminderen kan. Van hem immers is aan werkzaamheid alles te verwachten, en men wist heel goed wat men deed toen men hem de openbare werken toevertrouwde. Vijf, zes maal al ben ik hier een lofrede op hem begonnen, met een ijver, die hoe groot ook, het nooit bij de zijne halen kon. Telkens is mij dan ook de pen uit de hand gevallen: het is onbegonnen werk, een carrière als de zijne in een dagbladartikel te schetsen. Voor zulke carrière, voor de drijfveren, die er de grond van zijn, voor het doel dat zij nastreeft, kan men afkeer hebben; het mom dat de socialistische leider voordoet om dat doel te bereiken, kan weezin wekken: dat heel de personaliteit echter op zeldzame wijze imponeert, wie zou het durven loochenen. In een tijd van zenuwmoetheid als de tijd vóór de oorlog deed de werkkraft van een Anseele aan als een uitdaging, voor veler pessimisme waarlijk al te brutaal; nu dat zenuwmoetheid geenszins geweken is - hoe zou ze, na vijftig maand leven als wat ons beschoren was? -, maar waar ze ons

eindelijk als een ziekte voorkomt waar absoluut genezing voor te zoeken is, nu dat wij ons pessimisme als een ontarding gaan inzien, nu is die energie een voorbeeld en, wie weet?, misschien een remedie. Dit werd mij zeer duidelijk toen ik, met een minimum van ceremonieel, bij zijne excellentie werd geïntroduceerd.

“Het is hier een rommel”, zegde Anseele, en dat wist ik al. Het gebouw der openbare werken werd door de Duitse Zivilverwaltung al de tijd van de oorlog bewoond, al de burelen hebben hogere ambtenaren geherbergd tot op de laatste dag toe; tot op de meest ultieme ogenblikken hebben de heren er gewerkt. Het belet niet dat zij de lokalen in zulke toestand hebben achtergelaten, dat het de Belgen onmogelijk was, er zich te installeren. De schoonmaak zal misschien weken innemen; de openbare werken beginnen dan maar met algemeen verlof voor heel het personeel.

Behalve dan voor de minister en een vijftal hoofdingenieurs, met dewelke ik hem in drukke conferentie vind.

- “Want,” zegt hij mij schalks, “ik ben niet meer dan een letterzettertje, dan het typograafje, dat ik was in mijn verre jeugd.

Ik bedoel dat ik, als toen, niet meer bezit dan goede intenties en goede wil, met veel werkkraft daarbij. Ik heb mij dan ook maar onmiddellijk aan het werk gezet, en heb daar van meet af een dubbele vreugde aan te danken. Mijn ingenieurs hadden op mij niet gewacht om uit eigen beweging rapport op te maken over al hetgeen ons hier aan werk te wachten stond. En ten tweede: mijn vriend Coppieters, de senator en grote aannemer, die ge kent, heeft zich met zijn uitgebreide ervaring en diepgaande vakkennis te mijner beschikking gesteld, en daar ben ik hem zeer dankbaar voor. Want, zelfs zonder ambtenaren, kunnen wij van nu af aan prachtig vooruit, en ik smaak het genoeg, al heel wat bereikt te hebben.

“Zo, bijvoorbeeld, te Antwerpen. Van heden af is de haven toegankelijk. Zij heeft een diepte van tweeëndertig voet bij hoog tij, van twintig voet bij laag water. De haastigste baggerwerkers zijn volop aan de gang: de Schelde is weer eindelijk bevaarbaar en het land zal daar weldra de vruchten van genieten.

Te Oostende is Engeland ons prachtig ter hulp gekomen; reeds bezit ik een in alle onderdelen volledig rapport over de aldaar uit te voeren werken; men heeft er niet op gewacht om die werken uit te voeren. De “Vindictive” is vlot; de haven is niet meer geblokkeerd; men werkt er met koortsige spoed; ik hoop, dat ze weldra te gebruiken zal zijn. - Wat Zeebrugge betreft, onderhandelingen zijn zonder verwijl aangeknoopt met de maatschappij aan dewelke de havenexploitatie is toevertrouwd. Ook hier zal met bekwame spoed worden geageerd.

Ook voor Gent zijn de nodige maatregelen getroffen. Het zeekanaal naar Terneuzen verkeert in bedenkelijke toestand. Drie der grote bruggen over dat kanaal zijn kapot; vóór Langerbrugge, benoorden Gent, heeft men twee torpedojagers tot zinken gebracht. Maar ook hier laat men zich niet tot rust verleiden: men heeft krachtadig de handen uit de mouwen gestoken, en ik hoop, dat ook langs deze weg het vervoer weer spoedig in orde komt.

Tussen Gent en Doornik heeft de Schelde enorm veel geleden; alles is er systematisch verwoest. De Nederschelde heeft minder geleden. De Dender echter nogal veel: zij is voor een goed deel onbevaarbaar geworden. Naar het Maasgebied zijn gedelegeerden gestuurd: zodra ik nieuws heb, zal men ook daar aan het werk gaan. Zoals ik u zei, hebben mijn ingenieurs dit werk op eigen initiatief voorbereid: zij hebben er goede diensten door bewezen ...

Ge ziet, dat we niet slapen. Ik heb trouwens het nodige gedaan om aan de werklui ijver en moed terug te schenken: nieuwe toestanden eisen nieuwe lonen, en in die zin heb ik de nodige bevelen uitgedeeld. Ik heb anderdeels de gedeputeerde staten van Luik, Henegouwen en Brabant gehoord over de lastenkohieren en de nijverheidsgestichten verzocht om grote, snelle en goede productie.”

En minister Anseele wrijft lachend in zijn handen: hij, die niet gauw tevreden is, vindt dat hij zijn tijd vooralsnog niet verloren heeft.

En inderdaad: hij is pas op 23 november in functie getreden en wij schrijven 27 november.

Wat zal het zijn, als hij over de nodige ambtenaren beschikken zal?

7 december 1918

Parijs, 6 december. De koning en prins Leopold hebben het Belgische tehuis in Courtevoie bezocht, waar ouden van dagen, Belgische soldaten en Franse gewonden zijn ondergebracht. Koning Albert onderhield zich met de verpleegden en werd overal geestdriftig begroet.

Antwerpsche Tijdingen bevat een artikel onder het opschrift: De taak van morgen, waarin het blad uiteenzet wat er nu voor de stoffelijke en zedelijke wederopbouw van België gedaan moet worden. Het laatste gedeelte van het artikel luidt aldus:

Wat valt al niet te verrichten?

Onze vernielde steden en dorpen uit zijn puinhopen doen herrijzen, de grote verkeersmiddelen: spoorwegen, waterlopen, wegen, bruggen, enzovoort, opnieuw in werking stellen, onze beschadigde of verdwenen kunstschaten herstellen of vervangen, orde brengen

in ons ontredderd financiewezen, onze verbroken handelsbetrekkingen heraanknopen of nieuwe uitwegen zoeken voor de voortbrengselen van onze nijverheid, de spoorslag geven aan het ingewikkeld raderwerk van ons economisch leven, onze grote openbare diensten herinrichten, het bestaan verzekeren van onze duizenden oorlogsinvaliden – weduwen en wezen – onze sociale wetgeving herzien, wijzigingen toebrengen aan onze politieke wetgeving, enzovoort, enzovoort.

Het is, zoals men ziet, een reusachtige taak, die vele jaren van drukke arbeid zal vergen. Het is een arbeid waarmee niet mag gedraald worden, omdat hij onmiddellijk in verband staat met de redding van het diepbedroefde Belgische volk. Het betaamt dus dat alle ontwikkelde mensen, wie het volksbelang ter harte gaat, dat al wie zich met de studie van maatschappelijke vraagstukken bezighoudt, het zijne zou bijbrengen tot het wel gelukken van die grootse onderneming.